

Bør man premiere publisering i tidsskrifter som inngår som byggeklosser i et globalt elektronisk apartheidsystem?

Apartheid i forskning

Forskningsdagene

KRONIKK

Ole Bjørn Rekdal, Institutt for videreutdanning, AHS, HiB og Astrid Blystad, Institutt for samfunnsmedisinske fag, UiB

Det er mange åpenbare grunner til at folk rundt omkring i verden er helt eller delvis avskåret fra en slik mulighet, men det er liten tvil om at forskernes manglende iver etter å tilbakeføre forskningsresultater i sørgående retning har vært en medvirkende faktor.

Uansett er det en kjent konstallasjon: Skal man forske på noe afrikansk, så er sannsynligvis Afrika det siste stedet man bør dra. Store, rike vestlige universiteter er langt bedre alternativer.

Hva så med den digitale revolusjonen? Bøker og artikler publiseres og konverteres nå i stor stil til elektroniske filer som det tar sekunder å laste ned på en datamaskin. Det er imidlertid ikke hvem som helst som kan gjøre slike nedlastinger. Rettigheter til databaser med materiale i fulltekst må kjøpes for hard valuta som ofte er en mangelvare i mange land. Resultatet er at skotene mellom menneskene det forskes på, og kunnskapen som blir produsert, forblir sterke.

VED UIB OG HiB kan vi i løpet av svært kort tid få en rimelig god oversikt over hva som er publisert om iraqw-folket i Tanzania, som vi selv har skrevet om i ulike sammenhenger. Mens enhver student eller ansatt ved Universitetet i Bergen kan lete og leke seg fram til denne type materiale og laste det ned i fulltekstversjoner, sitter en venn av oss ved Universitetet i Dar es Salaam og skriver om muntlige tradisjoner blant nettopp iraqw-folket. Dr. Lawi, med doktorgrad i historie fra Boston University, er ikke bare forsker på iraqw kultur og historie: Han er iraqw selv. Når han skriver om sitt eget folk bruker han et vidt spekter av kilder og metoder. En vesentlig del av materialet han trenger i arbeidet sitt er han imidlertid effektivt avskåret fra, og er avhengig av at vi eller andre som sitter ved en rik nok utdanningsinstitusjon sender ham de nødvendige filene. Hver gang vi gjør dette bytter vi lover som regulerer kopirettigheter for publisert forskningsmateriale.

Vi har nettopp publisert en artikkel i et av de mest prestisjetunge vitenskapelige tidsskriftene innen det fagområdet vi arbeider som forskere: afrikansk etnografi. I utgangspunktet er det flere gode grunner til å feire dette. Artikkelen er et resultat av flere års feltarbeid og en temmelig omfattende arbeidsinnsats fra

AFRIKA: Skal man forske på noe afrikansk, så er sannsynligvis Afrika det siste stedet man bør dra, skriver artikkelforfatterne.

ARKIV: REUTERS

hver av de tre forfatterne, og tidsskriftet det nå formidles gjennom er tilsynelatende ideelt i forhold til best mulig distribusjon innen det internasjonale forskersamfunnet. Arbeidsgiverne våre vil dessuten sette pris på pengene den vil generere (omtrent 120.000 kr etter 2006-satsene). Så langt er alt greit. Men det er en ubehagelig bismak på champagnen i dette tilfellet.

ARTIKKELEN VI HAR skrevet handler om samfunn, helse og kultur i to afrikanske samfunn, og tidsskriftet heter egentlig *Africa, The Journal of the International African Institute*. Det er allment akseptert å bruke bare *Africa* i referanselistene når det henvises til dette tradisjonsrike britiske tidsskriftet. Vi har med andre ord forsket på Afrika og afrikanere og skrevet om det i *Africa*.

Bismaken består i at mulighetene til å kunne laste ned og lese artikkelen vår er svært begrenset eller ikke-eksisterende de aller fleste steder i Afrika. Årsaken er rett og slett at svært mange afrikanske utdanningsinstitusjoner ikke har råd til å betale for abonnementet eller tilgangen til elektroniske databaser som omfatter akkurat dette tidsskriftet. Våre beskrivelser av iraqw- og datogakultur er langt lettere tilgjengelig for førsteårsstudenter i Bergen enn for professorer ved universitetet i Dar es Salaam.

Det viser seg at Universitetet i Dar es Salaam faktisk har elektronisk tilgang til tidsskriftet *Africa*, men bare til årganger som er minst fire år gamle. Dr. Lawi, som for øvrig også har hjulpet oss

fakta

BORA (*Bergen Open Research Archive*) er en fortsettelse og utvidelse av de publiseringsaktivitetene som er blitt drevet ved Universitetsbiblioteket i Bergen de siste årene. Prosjektet Støttetjenesten for elektronisk publisering (STEP) ved UB har blant annet resultert i at omkring 450 hovedfagsstudenter så langt har benyttet seg av tilbudet om å publisere hovedoppgaven sin på web.

BORA er UiBs institusjonelle arkiv og har som målsetting å:

- Gi sikker, digital langtidslagring av Universitetet i Bergen sin produksjon av kvalitetsvurderte forskningsarbeider
- Gjøre forskningsarbeider gratis tilgjengelig for alle via web
- BORA er også deltaker i Nora prosjektet som arbeider med utvikling av en nasjonal søketjeneste for vitenskapelig informasjon i åpne institusjonelle arkiv.

med deler av publikasjonen, må med andre ord vente fire år før han har lov til å laste ned og åpne vår artikkel om hans folk.

NÅR SANT SKAL SIES var artikkelen

vår en del av et knippe artikler med andre forfattere, og mulighetene våre til å påvirke valg av tidsskrift var begrenset. Like fullt er det ingen tvil om at vi her har levert noe som – igjen med hjelp av Dr. Lawi – blir et grelt, men illustrerende, eksempel på hvordan det globale apartheidsystemet innen forskning og kunnskapsproduksjon fungerer.

Utenfor universitetet i Dar es Salaam er mulighetene naturlig nok enda mer begrensede. Ved internett-kafeene som har dukket opp i iraqw-land de siste årene er det svært enkelt å gjøre et søk som vil vise at det finnes et vell av materiale om iraqw-folket. Men samtidig er det klart at det aller meste av dette materialet ikke kan åpnes av hvem som helst. Klikker man seg inn på tidsskriftartikler fra en internett-kafé i iraqw-land ender man som regel opp med ekle små vinduer som ber om brukernavn og passord til databasen hvor fulltekst-versjonen ligger, eller som opplyser at man kan få artikkelen tilsendt i papirversjon til en pris av 20-30 dollar, dersom man er eier av et kredittkort vel å merke.

Situasjonen er imidlertid ikke utelukkende dystre. Ulike underavdelinger av FN har vært sentrale i prosjekter som gir de fattigste

landene i sør tilgang på et stort antall tidsskrifter i fulltekst-versjon, hovedsakelig innen helse, jordbruk og miljø. I andre tilfeller brukes bistandsmidler for å betale for tilgang til viktige elektroniske databaser. Slike tiltak er viktige bidrag for å bryte ned disse barrierene for kompetanseheving og utvikling i sør, men de faller godt inn i et historisk mønster hvor avtaler om utveksling av forskningsresultat og publikasjoner må formuleres som bistand.

VERKTØYENE FOR virkelig å gjøre noe grunnleggende med det internasjonale apartheidsystemet innen kunnskapsproduksjon ligger der åpenbart tilgjengelig for både politikerne og forskerne selv. Den digitale revolusjonen har lagt forholdene til rette for at flere av disse barrierene kan brytes ned, men det kreves vilje og handlekraft for å ta de siste avgjørende skrittene. Det kan for eksempel innebære at det legges klare føringer på hvor og hvordan forskere som oss, med finansiering fra Høgskolen i Bergen, Universitetet i Bergen og Norges Forskningsråd, bør – eller ikke bør – publisere.

Flere og flere forskere velger nå å publisere i tidsskrifter som er såkalt «open access», noe som innebærer at hvem som helst hvor som helst i verden får gratis tilgang til alt innhold i tidsskriftet, forutsatt at de har internettforbindelse. Dette er en prosess som det er verdt å fyre opp under.

Meningene er mildt sagt delte om det nye tellekantsystemet for vitenskapelig produksjon. Systemet går ut på at vitenskapelige publikasjoner klassifiseres og konverteres til publikasjonspoeng som igjen gir kroner og øre til institusjonene hvor forfatterne er ansatt. Hensikten med systemet er ikke bare å

« Det burde være en menneskerett å kunne spasere bort til en bokhylle, og plukke fram bøkene som omhandler ens eget språk, historie, kultur, eller for den saks skyld, ens egen bestefar

stimulere til flere publikasjoner, men også til å publisere «godt», for eksempel i såkalte «nivå 2»-tidsskrift.

TELLEKANT-SYSTEMET representerer en ypperlig mulighet til å premiere publikasjoner som er «gode» i flere betydninger av ordet. Stimulering til «open access»-publisering i åpne tidsskrifter eller institusjonelle arkiv vil være viktige skritt i retning av å gjøre kunnskap og forskningsresultater like tilgjengelige for alle, enten de sitter ved Universitetet i Bergen eller på en internett-kafé i iraqw-land.

I dag blir Bergen Open Research Archive (BORA) lansert av de store utdannings- og forskningsinstitusjonene i Bergen. Med det er også et nytt våpen kommet på banen i kampen mot apartheid.